

ΝΙΚΟΣ ΜΠΑΚΟΛΑΣ

ΕΡΓΑ ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ

Μήν κλαῖς, ἀγαπημένη, 1958

Ὁ κῆπος τῶν πριγκίπων, 1966, Γ' ἔκδοση 1989

Ἐμβατήρια, 1972

Ἕπνος θάνατος, 1974

Μυθολογία, 1977, Γ' ἔκδοση 1989

Ἐμβατήρια – Ἕπνος θάνατος, 1984

Ἡ μεγάλη πλατεία, 1987, ΣΤ' ἔκδοση 1995

Καταπάτηση, 1990

Η ΜΕΓΑΛΗ ΠΛΑΤΕΙΑ

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΩΝ ΜΕΣΩΝ ΚΑΙ ΝΕΩΝ ΧΡΟΝΩΝ

Μυθιστόρημα

ΕΚΤΗ ΕΚΔΟΣΗ

ΚΕΔΡΟΣ

ΠΡΩΤΟ ΜΕΡΟΣ

ISBN 960-04-0110-1

© Νίκος Μπακόλας, 1987
Έκδόσεις Κέδρος, Α.Ε., 1987

ΔΕΝ ΕΜΑΘΕ ΚΑΝΕΙΣ, δέν μπόρεσε, δέν άκουσε, άν τή θυμήθηκε ό Φώτης στά '74 τή μάνα του, παλεύοντας στά κύματα τής Μάγλης, κρατώντας πρώτα όλος πείσμα ένα παλαμάρι στό κατάστρωμα, ενώ τόν χτύπαγε ό μανιασμένος σίφουνας, κι ύστερα βρίζοντας και καταπίνοντας νερό, πετρέλαιο και πίσσεσ μέσα στό σκοτάδι, χωρίς νά νιώθει κάποιον σύντροφο στά μαύρα κύματα, καμιά φωνή – όταν τόν άρπαξε ή θάλασσα και βρέθηκε αλαλιασμένος αιωρούμενος και τέλος στά βαθιά χαμένος, κατόπι μέ πολύν άγώνα στον άφρό, σέ έναν κόσμο από άλμύρα μαύρη, μά και πάλι κάτω, πάλι και ξανά, πολλές φορές για πολλές ώρες, μέχρι πού ούτε θά μπορούσε νά σκεφτεί νά θυμηθεί, καλά μου τά 'λεγε ή μάνα μου. Γιατί του τά 'λεγε, πενήντα χρόνια πίσω, στό νησί, στό σπίτι τους, πώς «δέν μπορείς νά καταπιείς όλη τή θάλασσα, εκείνη όμως θά τά καταφέρει» – και νά το τώρα πού γινότανε, πού άνοιγε τό κύμα από κάτω του σαν στόμα και πού τόν ρουφούσε.

Του τό 'λεγε ή μάνα τό προφήτευε, από τήν πρώτη κιόλας ώρα τότε πού ένιωσε πώς μόραγε νά περπατήσει νά περάσει τό πορτί νά περιπλανηθεί, πού τόλμησε και άρπαξε δυό άλογα του γείτονα (τό ένα ήταν χοντροκόκαλο, ένα θερίο) και τά καβάλησε και τράβηξε στη θάλασσα και φώναζε ό πατέρας

«πιάστε τον τόν πειρατή» και άφριζε. Κι άργότερα, τόν χάσαν πάλι ένα βράδυ και πήρανε τίσ στράτες τά βουνά, φωνάζανε «Φωτάκη, Φώτη, κερατά», και μόνο ή μάνα πήρε τό αντίθετο σοκάκι, και βγήκε δίπλα άπ' τό μόλο, όπου εκεί, παραμιλώντας μέ τά κύματα, τόν βρήκε νά 'χει άποκοιμηθει και νά 'ρχεται ή φουσκοθαλασσιά και νά τόν γλειφει. Τήν άλλη μέρα τόν κρεμάσανε άπ' τήν ελιά, ίδιο κακούργο, και είπε ό πατέρας «μέχρι νά σέ δούν τά όρνια, νά σέ ξεσκίσουνε και νά ήσυχάσουμε». Μά τόν λευτέρωσε ό παππούλης του — ήτανε πιά καταμεσήμερο, οί άλλοι στά χωράφια ή στή χώρα — και του 'δωσε κι ένα γροσάκι, «πάρ' το» του λέει «και νά μου σηκώσεις τά φουστάνια της Σουλτάνας», νά δει τά άσπρα πόδια της ό γέροντας, τό 'χε καημό, νά τά ιδει νά πει τό άχ του, πού δέ θά του στεκόταν εκείνου, μά ούτε θά μπορούσε νά της τά σηκώσει μόνος του — δέν τό μπορούσε από χρόνια παρά μόνο νά τή φχαριστιέται μέ τά μάτια, πού ήταν χήρα, σαραντάρα, μαύρη κι άγρια.

Άλλά όπως και νά ήταν, δέν τήν άπαρνιότανε τή θάλασσα ό Φώτης, πού όλο τή γυρόφερνε ξελογιασμένος, και τήν περπατούσε και αύγές και μεσημέρια, ίσως της μιλούσε ή τήν άκουγε, και τήν ώρα του σχολείου, όπου τρέχαν οί γειτόνοι, οί παρέες του πατέρα, και του λέγανε γελώντας «τά 'φαι τά γράμματα μέ τό κουτάλι ό Φωτάκης, πάρε τά χαρτιά του τά κοντύλια του», πού τά είχαν βρει στήν τύχη, πίσω άπ' τά καρβέλια ό φουρνάρης, μέσα στά πεπόνια ό μανάβης, όλα άγραφα, τσαλακωμένα, μούσκεμα*. Δέν τή μίσησε ποτέ του,

* Ό Φώτης Κατακουζηνός ή Εὐαγγέλου ή Ψαρέλης (ή και Σίρτσης, όταν έγινε ανάγκη, μά Δημήτριος) γεννήθηκε στή Μυτιλήνη τό σωτήριο έτος 1907 και χάθηκε, όπως εικάζεται, σ' ένα ναύαγιο φορτηγού, σ' άνοιχτά της Μάγλης, τό 1974. Τό πτώμα του δέν βρέθηκε ποτέ. Στά 1976, ή αστυνομία τόν αναζητούσε στή Θεσσαλονίκη, δήθεν ότι ήταν μέλος σπειρας λαθρεμπόρων. Τελικά, δέν βρέθηκε κανένα ίχνος του και τότε δηλώθηκε πώς ό φάκελος έκλεισε για πάντα. Κάποιοι, πού είχαν μείνει από τήν οικογένειά του, έκαναν σκέψεις, συγκρίσεις και ύπολογισμούς. Μάταια.

ούτε τή φοβήθηκε τή θάλασσα, ούτε κι όταν ξεσηκώθηκε ένα βράδυ όλο τους τό σπίτι στό ποδάρι, κι έκλαιγε ή μάνα του, θρηνοῦσαν οί γειτόνισσες και είπαν «τώρα θά σάς φάει ή όρφάνια και ή πείνα», ότι ήτανε όχτώ τά στόματα — δέν τή μίσησε τή θάλασσα, ούτε κείνη τή βραδιά λοιπόν, όπου βρήκαν τόν πατέρα του σφαγμένο και πινημένο στό βαθύ γιαλό κι είπαν «οί Τούρκοι», γιατί ήταν κι ό συχωρεμένος άσυλλόγιστος και βαρούσε όπου έβρισκε μέ τή χερούκλα του, χριστιανό ή Τούρκο — πιό πολύ τους δεύτερους. Στάθηκε κι ό Φώτης μέ τ' αδέρφια του (πού ήταν, μέ τίσ αδερφάδες, όλα τους έφτά), στάθηκε στή σκοτεινή γωνιά άμίλητος, και κοιτούσε μουτρωμένος τό κοντόχοντρο κορμί, πού τό είχανε ξαπλώσει στό τραπέζι της κουζίνας κι έπεφτε άπάνω μόνο τό κατάλευκο σεντόνι και βρεχόταν τόπια τόπια, τόν σχηματίζε, κι ήταν οί πατούσες του γυμνές, πελώριες, και όλο στάζαν.

Δέν τή μίσησε τή θάλασσα, δέν έκλαψε, ούτε όταν πήραν τό καράβι, κλώσα μαυροφορεμένη ή μάνα, μέ τά έξι της παιδιά κοντά της (ό Φωτάκης της περιπλανώμενος), μέ τό βλέμμα σκοτωμένο και χαμένο, σαν νά τό 'κανε επίτηδες, για νά μή βλέπει, νά σβηστεί τό άκρογιάλι πρώτα και άργότερα τό σκούρο μόν ύψωματάκι, μέ τόν πύργο της Χρυσομαλλούσας και τά δέντρα, ή ακόμα και ή μυρουδιά του σπιτικου, του ελαιώνα, πού ήταν του άφέντη, μά αγαπητός. Δέν τή μίσησε ό Φώτης, παρά τήν κοιτούσε μέ άπορία, ξεκοιμένος άπ' τους άλλους, κρεμασμένος άπ' τήν κουπαστή, όσο κι αν άνοιγονταν τό πλοιο και μεγάλωναν τά κύματα και βαφόντανε στό μολυβί ή άφριζαν, έτσι πού σου κρύωνε ή ράχη κι έλεγες, νά χωνόμουνε στά πόδια της νά μέ ζεστάνει — όλα αυτά οί αδερφάδες, όχι εκείνος πού τόν πλάνευε ή θάλασσα ή τόν κεντροῦσε, μέχρι πού είπαν όλοι «τόν κατάπιε», μά πού δέ λυπήθηκαν, έτσι πού τόν είχαν χάσει χρόνια και γελοῦσαν μέ τ' άνδραγαθήματα, τίσ περιπέτειες, σαν νά ήταν σέ βιβλίο ή τό βλέπαν στον κινηματογράφο.

Στά '57 της έγραψε τό τελευταίο γράμμα του — της μάνας του — κι όχι γιατί βάρυνε ή ξεχασε τά παρακάτω, μά γιατί

τούς άφησε εκείνη, ή ευαίσθητη και πάντα παραπονεμένη τους Μυρσίνη. Κι ήτανε τό τελευταίο του εκείνο γράμμα μιá ακόμη του ύπόσχεση, πώς «θά γυρίσω» – κι όλοι φοβηθήκανε μή και τό κάνει· τώρα πιά δέν είχε τίποτε, μόνο ένα στόμα νά ρουφάει τό ούισκι και νά τρώει, και πού ήξερε νά άφηγγείται παραμύθια, νά χαρίζει ουρανούς μέ τ' άστρα, και νά γράφει «σέ φιλω ό άσωτός σου υίός», λές και τής χωράτευε ή τή γελούσε, κι από πάνω τής ζωγράφιζε ένα πουλί κι ένα στεφάνι, Μάης πάντα μέ λουλούδια, μιá αιμάσσουσα καρδιά, όπου κλαίγαν ή και βάζανε τά γέλια. Στά '38 είχε ξανάρθει, όμοιος μέ τόν πρίγκιπα τής Άραβίας, μέ μεταξωτό κοστούμι, βυσσινί φουλάρι και όλόχρυσο ρολόι στόν καρπό, μ' ένα καμινέτο όλο μάγια, πού ή φωτιά του άστραφε διαμάντια· και μαζεύτηκαν οι άδερφάδες και τ' άδέρφια κι οι γαμπροί και όλοι γύρω στό τραπέζι, τούς συγκέντρωσε σάν μάγος, μαύρος μαύρος άπ' τόν ήλιο του Μπερούτ, μέ μουστάκι άλά Φέρμπανξ, και άνοίγοντας τόν πάτο μέ μιá κίνηση χύθηκαν διαμάντια και πετράδια στό τραπέζι, ένας θησαυρός· πού δέν ήτανε του Άλαντίν, μά τής Έλένης. Γιατί όσο και νά έλπισαν, νά γλείφτηκαν, νά ζήλεψαν οι άδερφές του, αναγκάστηκαν νά πουν σέ λίγους μήνες πώς «τά ρούφηξε τά πάντα», ή λάμια – και μαζί τό Φώτη τους, πού άποδειχτηκε έρωτευμένος μέχρι άφελείας*. Και είπε ό Χριστόφορος, πού είχαν γνωριμία άπ' τόν Κήπο τών Πριγκίπων, «έγώ ποτέ δέ θά τής έπλενα τά πόδια» – ποιός τόν φώτισε; – μά χαθήκανε και από κείνη τά καλά άργότερα, τής τά έφαγε κάποιος Άντύπας, νταβατζής μέ τ' όνομα, τήν άφησε στην πείνα σέ μιá κάμαρα και πάει ή όμορφιά της, τά φκιασίδια της, και είδε κι άποειδε

* Ο άστυνόμος Ν.Μ. γνώριζε τά πάντα για τόν Φώτη Ψαρέλη ή τόν Δημήτριο Σίρτση. Πολύ πριν άσχοληθεί μέ τήν ύπόθεση Πόλκ και γίνει παγκοσμίως γνωστός, είχε βοηθήσει νά περάσουν από τή Βηρυτό στη Θεσσαλονίκη τά διαμάντια και οι λίρες του Φώτη και τής Έλένης. Μιá φήμη ύποστήριζε πώς οι δύο άντρες ήταν παλιό φίλοι, όμως πρόκειται για πλάνη ή ψέμα, άφού ό «πειρατής» είχε φύγει στις θάλασσες και στους έξωτικούς τόπους τό 1924, μόλις είχε βγάλει χνουδι. και έμεινε μακριά

άπελπισμένη, συμβιδιάστηκε (παλιά μου τέχνη κόσκινο) και μάζεψε δυό τρία θηλυκά τής γειτονιάς και τό 'στησε τό «σπίτι». Ήτανε στά '42· μπόρεσε συντηρήθηκε, φροντίσαν κάποιιοι γερομπαμπαλήδες μερακλήδες, οι μαυρογορίτες κι ένας λοχαγός τών δαγγουλαίων· καμιά φορά τήν επισκέπτονταν και ή Μυρσίνη – πρωινά – και κλαίγανε μαζί τόν Φώτη, πού τόν άγαπούσαν πάντα, και έφευγε ή μάνα, πάντα μέ γεμάτο τόν τορβά της.

Μά εκείνος πάλευε στις θάλασσες, στό Λιβυκό και γύρω άπ' τή Μάλτα, σάν ναύτης πάλι, μέ τούς σύμμαχους, ώσπου τόν κλείσανε κι αυτόν στά σύρματα κι ήσύχασε για λίγο. Άργότερα, μετά τόν πόλεμο, του άφηγγήθηκαν όλόκληρο τό παραμύθι, και πήγε και τήν ξαναβρήκε τήν Έλένη, και κλάψανε και κάναν σχέδια, για τήν καινούργια τους δουλειά. Μονάχα πού ό Φώτης δέν τής έπλυνε τά πόδια – είχε βάλει πιά μυαλό – τή γέλασε και τήν παράτησε, και πήραν ό καθένας τό δικό του δρόμο – ή Έλένη είπαν πώς βολεύτηκε σ' ένα χαμόσπιτο στην Άλεξάντρεια, ξεχάστηκε, μαράθηκε και πέθανε, εκείνος έμεινε πιστός τής θάλασσας, μέχρι πού πάλεψε στη Μάγχη μέ τόν δρόλαπα και τέλος βγήκαν νικητές τά κύματα, μονάχα πού δέν ήταν ή Μυρσίνη νά του πεί, νά του θυμίσει, «γιέ μου, νά μήν άργείς τά βράδια, φοβάμαι τούς μαχαιροβγάλτες, τά ξυράφια πού πετάν οι Ίταλοί». Γιατί ήτανε τότε, στά '17, στη Σαλονίκη, πού ό Φώτης πήδηξε άπ' τό βαπόρι κι είπε νά ή πολιτεία πού άποζητούσα (όσο κι αν τήν παράτησε κι αυτήνα σύντομα, ό άστατος, προτίμησε ξανά τή θάλασσα, και ύστερα τήν έρημο, τή Βηρυτό, τήν περιπέτεια) – πόσες ιστορίες, πόσες...

άπό τήν Έλλάδα, σχεδόν μόνιμα, ενώ ό άλλος τόν ίδιο καιρό ζούσε ακόμη στό χωριό του. Τό πιθανότερο, σχεδόν βέβαιο, είναι ότι ό άστυνόμος, πού του άρέσανε τά δώρα, έχασε ή ξεχασε (μικρή ή διαφορά) κάποια αναφορά τελώνη. Όλα αυτά τό καλοκαίρι του 1938, πού ή πατρίς παραπατούσε κάτω από τίς δαπάνες για τόν έξοπλισμό της και εκείνος ό Άλέκος Κανελόπουλος, δεξί χέρι του Μεταξά, έκανε άλλεπάλληλους έράνους για τήν άεροπορία.

Λοιπόν, τή μέρα όπου τό καράβι ἔφτασε στή Σαλονίκη – ἦταν μιά γραμμή ἢ παραλία, ἕνας κόσμος ψαροκάικα, ψαρόβαρκες, καί τά σπίτια ἕνας ξάσπρος τοίχος μέ παράθυρα, μέ ἐξώστες, κάποιες μύτες πού τρυπούσανε τόν οὐρανό, σάν νά κεντούσαν ζωγραφιά – βούλιαζε ὁ ἥλιος κατακόκκινος στίς πλάτες κι ὅλα ἦταν πορφυρά καί στό ροζέ, κι ἕνας κόσμος πήγαινε ἐρχόταν κι ὅλο πού μεγάλωνε, ἀποκτούσε πόδια καί καπέλα, ἄλλοι στό χακί, μά οἱ πιό πολλοί στό σκούρο κι ἀπανάμεσά τους ἄσπρες πεταλοῦδες οἱ γυναῖκες, πού ἀνεμίζανε οἱ φουστες τους καί σέ λίγο βλέπαν τά σκουφιά τους, πού ἦταν χίτρινα καί μπλέ ἢ καταπράσινα καί ὅ,τι πιά τραβούσε ἢ ψυχή τους· εἶχε κρεμαστεῖ ζητιάνα ἢ δική του ἀπό τό καράβι καί θά μάζευε ὅ,τι τῆς δίναν κι ὅ,τι ἔβρισκε, πού σέ λίγο ἦταν μάτια κι ἦταν χεῖλη κι ἦτανε μαλλιά, καί στό τέλος γέλια, παιχιδίσματα, κάποια σάρπα πού ἀναπετούσε στόν ἀέρα. Κι εἶπε ὁ Φώτης «οἱ καλοί ἀνθρώποι», καί ἄς ἦρθαν ἄγνωστοι ἀνάμεσα σέ ἀγνώστους, ξένοι καί πεντάρφα-νοι.

Μά τό 1974 ὅλοι εἶχανε σκορπίσει, ἔμεινε μιά ρίζα εὐω-διᾶς στή Σαλονίκη κι ὅλοι οἱ ἄλλοι εἶχαν φύγει στήν Ἀθήνα – ἕνα ἀπό τά κορίτσια, μέ παιδιά καί ἄντρα, πέρ' ἀπ' τόν ὠκεανό, στό Σάο Πάολο, μιά ἄλλη κόρη τους ἀκόμη πιό μακριά, στόν ἄλλον κόσμο, μέ μαυροντυμένους τούς δικούς της, πικραμένα στόματα, κλαμένα μάτια – καί στά βάθη ἀπ' τή Μάγχη ὁ χαμένος, ἀποτυχημένος πειρατής όπου πάλεψε τά κύματα ἀπεγνωσμένα καί κανεῖς δέν ἄκουσε τά παρακάλια, τίς βλαστήμιες ἢ τά κλάματα, οὔτε ἔζησε κανεῖς νά μαρτυρήσει γιά τά τέλη του, μήπως ἦταν ἄσωτα σάν τή ζωή του, πού ὑπόγραφε ναζιάρικα, μισοκλαμένος, ὡς «ὁ ἄσωτός σου υἱός», κι ὅλο λησμονοῦσε νά τρυπώσει μέσ στά φύλλα, στίς καρδιές καί στά πουλιά, στά γράμματα, τό δεκάλιρο πού εἶχε ξεχωρίσει ἢ ὑποσχεθεῖ (μά ἄλλος του), καί πού τό θυμόταν μόνον ἀφοῦ ἔστειλε τόν φάκελο; τό γράμμα, κι ἦταν σίγουρο πώς δέν ὑπῆρχε τρόπος νά τό πάρει πίσω – ἔστω κι ἂν παρακαλοῦσε – παρά ἔβαζε τό χέρι του στήν τσέπη κι ἔβρισκε, καί

ἀπορούσε, τό δεκάλιρο, ξεχασμένο καί τσαλακωμένο· καί το ἔταζε τῆς μάνας του, τό ὀρκιζόταν, ὅ,τι κέρδιζε στά ζάρια ἀπό δαῦτο θά ἔτανε γιά τήν κυρα-Μυρσίνη καί γιά τά προικιά τῆς Νίκης, τῆς μικρῆς του ἀδερφῆς, πού ἔμενε (πολύν καιρό, ἀλίμονο) ἀνύπαντρη. Μά κανεῖς δέν ἤξερε τό τάμα του, ἂν κέρδιζε – ἂν ἔχανε, γιά ποιόν πονοῦσε.

Καί, κάποτε, στά πλούτη του, μέ τά διαμάντια καί τά καναρίνια καί τόν ξωτικό του κῆπο, τοῦ εἶπε ἡ μάνα του «ἀπόνετε» – δέν τοῦς ἔστειλε παρά μονάχα κάρτες, μέ χανούμισσες καί θεδουίνους, ἢ κλαμένα γράμματα, πώς τοῦ εἶχαν σπάσει τά πλευρά δύο μεθυσμένοι Γάλλοι, πώς πονοῦσε καί δέν εἶχε τή Μυρσίνη νά τοῦ πεῖ τό λόγο της νά τόν δροσίσει – όπου καίγονταν στό πλούσιο κρεβάτι του κι εἶχαν βουβαθεῖ τά ὠδικά πτηνά του. Λοιπόν, τοῦ ἔμεινε τό «ἀπόνετος», τό πήραν καί οἱ κόρες τῆς Μυρσίνης καί τό κελαηδοῦσαν κι ἀπό κεῖ τ' ἀνίψια καί τά ἐγγόνια – ὅσο κι ἂν πονοῦσε ὁ Φώτης ἀπό τά πλευρά του, κάπου δύο μῆνες καί καμπόσες μέρες. Κι ἦταν ἡ Ἑλένη του ἡ νοσοκόμα καί ὁ φύλαξ ἄγγελος, πού ἐπάνω στόν ξυλοδαρμό ἐκείνον μπῆκε μέσ στή μέση μ' ἕνα ἀστραφτερό πλακέ στό χέρι κι ἔλαμπε τό ἀτλαζένιο φόρεμα, καί τοῦς φώναξε στά γαλλικά, ἴδια ἢ Μάρλεν Ντίτριχ σέ ταινία, φώναξε «ψηλά τά χέρια ἢ θά σᾶς τινάξω τά μυαλά» – καί ἔτσι γλίτωσε ὁ Φώτης μόνο μέ τά δύο πλευρά σπασμένα – μόνι τόσα.

Καί αὐτή δέν στάθηκε ἡ τελευταία περιπέτεια, οὔτε ἡ πρώτη του, ἡ μεγαλύτερη. Στό τέλος εἶπανε «ὁ τυχοδιώκτης», ξένοι καί δικοί, κι ἀποφασίσανε ποτέ τους νά μὴν ἐκπλαγοῦν, ἀκόμη κι ἂν τοῦς ἔλεγαν πώς μιά ἀριστοκράτισσα καί μιά ἀκριβή ἐταῖρα (πού τή λέγαν κατά τύχη Ἄσπα) θά μαλλιοτραβιόντανε σέ μιά αὐλή, σάν τίς μανάδισσες, γιά τό χατίρι του. Γιατί καί τοῦτο ἔγινε, πρὶν νά πνιγεῖ, πρὶν κινδυνέψει, πολύ πιό πρὶν, μόλο πού ξέσπαγε στό φόρτε της ἡ μάχη τῆς Ἀθήνας, τόν Δεκέμβριο, μέ τό σκοτάδι καί τήν πείνα καί τοῦς ἀνελέητους τοῦς σκοτωμούς, πού εἶχε πιά ξεχάσει τήν Ἑλ Ντάμπα ὁ Φωτάκης καί εἶπε ἀπό μέσα του

πώς ήταν ένα λάθος μου, και τό διέγραψε. Όμως βούλιαξαν όλ' αυτά τό '74, τή νύχτα πού λυσομανούσε ή θάλασσα, πού βρικολάκιαζε τό κύμα. Καί σέ πέντε μέρες, όταν είχε πέσει κάλμα και συνέχιζαν νά ψάχνουνε, ούτε στά χαρτιά πού βρήκαν, ούτε στον άφρό, στον βρυχηθμό του πόντου, ήτανε γραμμένο, προδομένο, φυλαγμένο τίποτε από τά πάθη του άσώτου Φώτη, άπ' τό βίο και τήν πολιτεία του, άπ' τά παραμύθια τής Βαγδάτης, άπ' τά πλούτη ή τίς φτώχειες του, από τίς αγάπες ή από τήν τελευταία αγωνία του θανάτου.

Γιατί πέρασε από παντού ό Φώτης, θαυμαστής και μιμητής του Ντάγκλας Φέρμπανξ, θεατρίνος κι έραστής τής παντομίμας, όπου είχε ύποδυθεί τους πάντες, μέχρι και τον άγουρο γαμπρό μέσ στό γκέτο των Έβραίων, στή Ραμόνα. Κι ήταν ίσως μιά αρχή, τό ότι είπε «έτσι θά 'ναι ή ζωή μου». Καί τον κλαίγαν ή κυρα-Μυρσίνη και οι άδερφές, λές και πήγαινε ταξίδι στους άγγέλους.

Χρίστος

ΕΙΠΕ Ο ΧΡΙΣΤΟΣ «έν τοιαύτη περιπτώσει, χέστηκα», και μπορούσε νά του πεί κανείς ότι είχε κιόλας μιά φιλοσοφία, τό νά βλέπει τή δουλειά του επιπόλαια. Άλλά θά τον άδικούσε ή κρίση, γιατί ό νέος πού κατέβαινε φουριόζος τά σκαλιά του «Άνεξάρτητου» είχε κιόλας εισχωρήσει μέσ στό μυστικό του φόνου και τής λοβιτούρας πού κρυβόταν από πίσω: πώς τό λεβαντίνο τραπεζίτη δέν τον είχαν σφάξει γύφτοι ξυλοκόποι, παρά κάποιοι άλλοι – ίσως άλλος – πού θά ήξεραν τό μυστικό του ή τά κατατόπια τής κρεβατοκάμαρας, γιά τό παλικάρι μέ τό κατάσπρο πουκάμισο, τά χοντρά μεριά, τά ξανθά σγουρά μαλλιά του. Μόνο πού τό θύμα – ίσως και ό θύτης – είχαν τρανταχτά όνόματα και τά έφερε ή τύχη (;) και ξεχάστηκαν, στά συρτάρια του γραφείου του διευθυντή, πού παλιά ύπηρετούσε δάσκαλος κι είχε μάθει πιά τό μάθημά του. Ήταν βράδυ, περασμένα τά μεσάνυχτα, όταν ξέσπασε ό Χρίστος «έν τοιαύτη περιπτώσει...», γιατί πιά νωρίς, τό άπόγευμα, είχε πάει στό χαμάμ τής Έγνατίας – πληροφορημένος – κι είδε ότι όντως δύο χωροφύλακες πέρασαν στήν πίσω πόρτα τους ξυλοδαρμένους γύφτους (ό πιά νέος πήγαινε περπατητός, μά ταλαιπωρημένος, και ό άλλος καθισμένος σέ καρέκλα καφενείου και τον κουβαλούσαν δύο παιδιά) κι είπε νά ρωτήσει, νά

σκαλίσει, πού τούς κάναν τώρα θεραπεία τούς άτσίγγανους, νά σθηστούνε τά σημάδια τους, νά ξεχαστούν, νά θυμούνται μόνο τήν όμολογία, ότι «ναί, τόν σφάξαμε νά τόν ληστέψουμε». Κι ήρθαν όλα ταιριαστά, σάν τούς κύβους πού παίζει ό Χρίστος τά Χριστούγεννα, κι έλεγε ό πατέρας «νά προσέχεις, κάνουν έναν κόσμο χρήματα», γιατί έφκιαχνε χρωματιστή τή ζωγραφιά του Άιφελ, ένα γύρο τά παρτέρια, τό ποτάμι και ψηλά τά σύννεφα. Άλλά είπε ό νέος πώς «εδώ δέν είναι παίζε γέλασε», κι ανακάτεψε πεισματικά τούς κύβους – ή τούς γύφτους μέ τούς χωροφύλακες.

Όμως όλα θά πηγαίνουν μάταια, γιατί τόν επέπληξε ό πρώην δάσκαλος, του Άθαψε τά άποκαλυπτικά χαρτιά και τόν τρόμαξε πώς κλείσαν όλα – τά έρωτήματα και οι άμφιβολίες. «Έν τοιαύτη περιπτώσει...» αγανάκτησε ό Χρίστος κι έβρισε τούς τραπεζίτες και τά χρηματοκιβώτια κι όλη τή σαπίλα των πλουσιών πού έπιτρεπότανε νά παίζουν μέ τό θάνατο, νά τόν αγοράζουν ή νά τόν πουλούν, νά τόν ντύνουν έρωτα και νά τόν φκιασιδώνουν, μιά άστραφτερή άνωμαλία – κι έβρισε τή μάνα τους και τόν πατέρα τους, τά πλούτη τους, τίς άμαρτίες. Όμως πάλι όλα μάταια, όσο κι αν του έρχονταν νά κλάψει, νά πνιγεί ή τελευταία του ανάσα σ' ένα κύμα, πού θαρρείς και φούσκωνε σάν μανιασμένο, σάν καυτό νερό πού ανεβαίνει – σ' έφιάλτη – πού του πνίγει τά μεριά του, τά πουλιά του, τό χλωμό του στέρνο κι ύστερα τίς ρώγες και άκόμα πιο επάνω. Και ξανάπε «χέστηκα». ήταν έρημος ό δρόμος, κάπου σάν βρεμένος, βρόμικος, και δέν βρήκε άλλον τρόπο νά ξεσπάσει κι έβαλε φωνή πώς «χέστηκα, τσογλάνια», και του ήρθε μιά ιδέα σάν τή δίψα, τώρα χρειαζόταν μιά γυροβολία, ένα κρασί, και τή Βικτορία μέ τόν άμανέ της, τό λευκό της σώμα.

Ήτανε σθησιμένα τά λαμπιόνια, βουλιαγμένη ή Έγνατία, σάν ξερόλακκος στην έρημιά στην έξοχή, και μονάχα στό χαμένο βάθος (βάθος από τί;) πάλευαν δυό κόκκινα φωτάκια μήν αυτοκτονήσουν. Κι έλπισε ό Χρίστος ότι θ' άγρυπνούσανε στής Βικτορίας, κι ήταν όντως έτσι, μόνο πού 'χε φύγει πιά ή

ίδια, άπομέναν οι πιστοί της, οι φτωχοί της και τ' άπομεινάρια της, πούπουλα φτερά χαρτιά, μιά γυναίκα πού τά σκούπιζε, και πιο πέρα από τό τσαρδί της μιά παρέα μέ γλεντζέδες – κάποιος φαντασμένος πού θαρρούσε ότι τόν ζητούσανε στην όπερα, ένας νάνος πού χωνότανε παντού και κουτσομπόλευε, πού 'λεγε «σου έτοιμάζεται δουλειά», και ξεκαρδιζόνταν δυό άλλοι δίχως όνομα. Πίσω από τά λαμπιόνια ένα δέντρο, μιά συκιά άτίθαση, κι από κει και πέρα τό πηχτό σκοτάδι, τό φθινόπωρο, ήχοι και φωνές άπρόσωπες, ένας τρόμος δίχως δικαιολογία. Κι έμεναν, σάν νά 'ταν πεταλούδες ή κουνούπια, γύρω από τήν παρηγοριά των φώτων, σ' ένα τόσο δά στεφάνι, πού ούτε τό χωρούσε τό τραγούδι τους, δέν τό σεγκόνταρε. Βγαίνουν οι φωνές τους σάν κλαρίνα πού κλαψούριζαν στην έρημιά, έλεγαν «τήν ώρα πού θά παίρνει νά τελειώνει ή νύχτα, θά χωρίσουμε».

Και τήν άλλη μέρα τόν θυμήθηκε τό νάνο, τό απόβρασμα της νύχτας, τόν θυμήθηκε πού είπε «σου έτοιμάζεται δουλειά» – τόν ξαπόστειλε τό αφεντικό του στην άστυνομία, όπου, είχαν μάθει, δέρονταν ρωμιοί κι έβραιοι και φωνάζαν «ίσως νά χυθεί και αίμα» ή ότι τούς τό 'χαν πιει. Και χρειάστηκε νά σπρώξει, νά σπρωχτεί και νά παλέψει μέ τά ξένα σώματα, στά μουλωχτά, νά ανοίξει δρόμο και νά φτάσει ως τήν πόρτα του άστυνομίου κι από κει και πάλι νά σπρωχτεί, νά μαλώσει μέ τόν κρητικό πού έφραζε τή θέα, όμως όχι τίς φωνές, και στό τέλος νά χωθεί στη χαραμάδα, νά τόν τσαλακώσουν, νά τόν ταπεινώσουν, όμως νά χωθεί και νά σταθεί σε μιά γωνιά νά σιάχνεται και νά ξαναβρίσκει τή χαμένη του ανάσα. Κι από κει ν' άκούει ότι έλεγε ό άστυνομός «δέν μπορείς τή βρακοζώνα σου νά λύσεις», πού στεκόταν μπρός του ό μαυριδερός άλήτης, μέ μουστάκι και μέ φαβορίτες, αλλά Ζαλαμόρ, και νά επιμένει ναί, «μπορώ νά θρέψω και γυναίκα και παιδιά» – ποιός νά ξέρει σε τί έλπιζε, τί φανταζόταν. Μόνο εκλαιγε ή άπελπισμένη μάνα του και δέ μιλούσε και ούτε φαινόταν νά άντεχε τή μανιασμένη συμπεθερα, τήν έβραία, όπου στρίγκλιζε και φλυαρούσε έντελώς άκατανόητα.

Κι είπε ή ελληνίδα μάνα, μέ μιά πίκρα χωνεμένη μέσ στά χρόνια της, πώς «από μωρό μάς πότιζε φαρκάκια καί σκοτούρες», ότι μόλις πιάσανε τή Σαλονίκη μέ καράβι, πήδηξε εκείνος άπ' τήν κουπαστή στό μόλο καί τόν χάσανε, καί τούς τρέχανε στά παρακόλια, μέχρι νά τόν ξετρυπώσουν στό σκοτάδι, σ' έναν κινηματογράφο, καί νά του τραθήξουνε τ' αυτιά — γιατί ήταν μόνο λίγο πάνω άπ' τά δέκα, μιά μπομπή. Καί ξεκαρδιζόντανε οί χωροφύλακες, ίσως λέγαν τί 'ναι τουτο; πού στεκόταν μέ θολό τό μάτι, σάν νά έτοιμαζόταν νά χιμήξει* — μά ό κατακόκκινος ό αστυνόμος, πού 'λεγες θά σκάσει όπου νά 'ναι άπ' τά γέλια ή τό πάχος, είπε «πάρτε τον από μπροστά μου, δέν άντέχω», κι έκλεισε ή περιπέτεια φαιδρά.

Καί δέν μπόρεσε νά μήν τό θυμηθεί ό Χρίστος, πώς δέ γέλαγαν καθόλου οί χωροφύλακοι στά λουτρά (ίσως δείχναν μουτρωμένοι εξεπίτηδες) μολοντούτο κλαίγονταν οί γύφτοι «τί νά κάνουμε, κουμπάρε;» ίσως τά ύπολογίζαν, πώς άν είναι νά πεθάνουμε από τό ξύλο, άς τούς πούμε ναί, σκοτώσαμε — πίο καλά νά πάμε από ντουφεκι ή νά λιώσουμε στή φυλακή, ποιός ξέρει πότε; όμως τό πίο σίγουρο φαινόταν νά σαπίσουνε μέσ στό χαμάμ, πού τούς μπανιρίζαν μέ έπιμονή, ή καί νά τούς πνίξουν οί άχνοί — ή ό καυτερός άτμός, ό φόβος. Μά συμβαίνουν καί χειρότερα, αναλογιζότανε ό Χρίστος, πώς μπορεί νά σέ πετάξουν κάτω από τό παράθυρο, νά 'σαι στά ψηλά, στά δέκα μέτρα, καί νά πούν τρελάθηκε καί πήδηξε ή ότι ήτανε μουρλός από τή σύφιλη, άφου τόλμησε καί σκότωσε

* Τόν Οκτώβριο του 1924 εκδικάστηκε στή Θεσσαλονίκη ή υπόθεση της άπαγωγής της έβραιοπούλας καλλιτέχνιδος καφωδειου Ματούλας Έσκ. από τόν άνεργο χριστιανό Φώτιον Ψ. Τό αδίκημα είχε διαπραχθεί στή Λάρισα, αλλά επειδή οί δύο νέοι (εκείνος στά 17, εκείνη ούτε 14) ήταν κάτοικοι — έστω καί προσωρινοί — Θεσσαλονίκης, τούς μετέφεραν στήν πόλη αυτή. Ο δράστης, παρουσία των θρηνούτων ή βλοσυρών οικείων του, παραδέχτηκε τήν ένοχή του καί δήλωσε ότι ήταν έτοιμος, καί εις θέσιν, νά επανορθώσει. Πράγματι, μετά από πέντε μέρες, ή Ματούλα βαφτίστηκε χριστιανή καί παντρεύτηκαν. Μιά έφημερίδα της εποχής έγραψε πώς οί συγγενείς έκλαιγαν σ' όλη τή διάρκεια της τελετής. Τό όνομά της, από κεί καί πέρα, θά ήταν Μαρίκα.

τό βασιλιά. Κι όντως θά 'πρεπε νά τά 'χε χάσει τά μυαλά του καί έτούτος, μιά καί στά δεκαεφτά του τόλμησε άπαγωγή, καί κατόπι γάμο, καί πού είχε βάλει ύποθήκη για ένα γιο — τό ανακάλυψε ό αστυνόμος μέσ στά χάχανα, τό άποκάλυψε, είχε δάκρυα από τά γέλια καί δέν έδλεπε τά μάτια του άπαγωγέα καί τό μίσος του, ένα κλάμα πού δέν τ' άφηνε νά τρέξει, καί δέν τ' άκουγε κανείς, γιατί όλολούζανε οί μάνες, πίο σπαραχτικά ή χριστιανή, πίο ύστερικά ή άλλη.

Κι όταν πήρε τέλος ή παράσταση, βγήκε ό Χρίστος στό μεγάλο δρόμο, στή δροσιά των δέντρων καί στήν ευωδιά της γειτονιάς, είχε πιά στήν τσέπη του, μέσ στά χαρτιά του, τά όνόματα, τίς διευθύνσεις: άποκαλύπταν ότι ό άπαγωγέας κι ή καλή του ήταν άπ' τό θέατρο της Βικτορίας, άπ' τήν παντομίμα, τά καρναβαλιστικά, πού τό κρύβαν τό άμούστακο παλικαράκι, τή λιπόσαρκτη μαυριδερή έβραιοπούλα, πώς σιγότρεμε στόν αστυνόμο καί κρυβόταν πίσω από τό θρασύ άγαπημένο της — πού τήν άποπλάνησε καί τή μεθύσε. Κι αισθανότανε ό Χρίστος, σάν δικοί μου άνθρωποι, τά παιδιά της Βικτορίας, πού μεθύσανε μαζί, πού θά τούς ξεχνούσε στήν έφημερίδα, τά όνόματα, τό πού καθόνταν — κι έτσι τό 'κανε. Μόνο πού τόν άποπήρε ό διευθυντής, τόν ρωτούσε πού του είχαν κάνει τό τραπέζι ή τί τόν ποτίσαν κι έχασε τή μνήμη του. Τότε μέθυσε κι ό Χρίστος καί θυμήθηκε τούς γύφτους, τόν τρελό του βασιλιά, κι είπε «σάς αφήνω τό χαρτάκι μέ τό όνομα», κι έννοούσε τ' όμορφόπαιδο μέ τ' άσπρα, πού κοιμόταν (όπως λέγαν) στό κρεβάτι του σφαγμένου τραπεζίτη — καί δέν ήταν διόλου μυστικό, τουλάχιστον στόν «Άνεξάρτητο». Κι ήταν πάλι σουρούπο στόν κόσμο, τρέχαν νά κρυφτούνε τά πουλιά, όμοια μέ φτερά στόν άνεμο, κι είχανε φωτίσει οί ταβέρνες καί τά καφενεία, πού τά βλέπαν μόνο από μακριά κι άπ' τό παράθυρο, κάπου θά λαμπύριζε ή πέρα Έγνατία, τό πολύβουο Βαρδάρι, μέ τά θεατράκια καί τήν άλητεία στά στενά της μπάρας, τούς χωριάτες πού θά πέφτανε νά κοιμηθούν νωρίς, νά ξυπνήσουν από τά χαράματα καί νά πάρουνε τίς στρατες της αύγής, στή δρόσο, νά άνηφορίσουνε στά μέρη τους. Κι ήταν

μιά ανάσα για τό Χρίστο, πού θυμότανε τίς παιδικές του εκδρομές, μιά φορά βουτήξαν στό ποτάμι καί τούς ξυλοφόρτωσε ὁ δάσκαλος – καί ἀνάσανε βαθιά ὁ νέος, ὅπως ἔσκυβε νά σιάξει τά χαρτιά του, εἶπε «οἱ κακόμοιροι οἱ γύφτοι», σάν νά εἶχανε πεθάνει, νά πηγαίνουν ἄκλαυτοι, στά μουλωχτά*.

Ὅμως τίποτε δέ μένει ἀτιμώρητο στόν κόσμο – καί λιγότερο στόν «Ἀνεξάρτητο», ὅπου ὁ πρῶν δάσκαλος ἦταν μάστορας στήν τιμωρία καί στό πῶς τήν ἐφαρμόζανε. Καί σφουρίξανε τοῦ Χρίστου «τέρμα στά ἐγκλήματα», ὅτι ἦταν ἴσως ἀνεπίδεκτος ἢ ἐπικίνδυνος, καί τό τρίτο βράδυ τῆς ἀναδουλειᾶς του (τόσο τόν ἀφήσανε χωρίς χαρτιά καί μέ τή στεναχώρια του) στάλθηκε στή λέσχη τῶν ἐμπόρων, νά χαζεύει σ' ἓνα διαγωνισμό ἀπό καλλιφώνες – μέ κορίτσια πού ἐλπίζαν, θά διακριθῶ, θά μέ ἀκούσουν, πέρα ἀπό τήν κουζίνα καί τή γειτονιά μου – κι ἦταν ὄντως κάποιοι ἔμποροι πού τίς προσέχαν, μέ ὀλάνοιχτα αὐτιά καί μάτια, κάποιοι τίς χαμογελοῦσαν καί τίς νεύανε, ἔτοιμοι νά βοηθήσουν τίς φιλοδοξίες μέ πολλή ἀγάπη, ὅπως θά ταΐζανε τά καναρίνια τους, ἢ καί τά γιαιθριά τους. Κι ἔκρινε ὁ Χρίστος, ὅλες εἶναι τραγωδία, νοσταλγοῦσε τά τρεχάματα, τά καρακόλια, δολοφόνους καί ταιλαίπωρους κλεφτοκοτάδες, πού στεκόντανε στόν ἀστυνόμο ὄσιες Μαρῖες, τούς ρωτοῦσε κείνος «πάλι, βρέ παλιόμουτρο;» καί σηκώνανε τούς ὦμους, πάλι, τί νά κάνουμε; Ὅμως ἐδῶ πέρα ἦταν ὅλα παστρικά καί ἀπαστράπτοντα, πού κυριαρχοῦσε τό λουστρίνι καί τό μαῦρο ροῦχο, οἱ καδένες, τά προσεχτικά χτενίσματα – ὑποψιαζότανε ὁ Χρίστος, ψεύτικα, εἶτε στό τραγούδι, εἶτε στή φιλοξενία. Περιφερόταν, βαριόταν, αἰσθα-

* Στά 1952, ἔξω ἀπό ἓνα μικρό καφενέ τοῦ Ντεπό, μπορούσε νά δεῖ κανεῖς, καθισμένον μόνιμα, ἓνα γέρο γύφτο. Τόν ἤξεραν παράλυτο καί ἀνίκανο νά ἐργαστεῖ καί τόν λυπόνταν, τόν ταΐζανε. Ἐκεῖνος σάν νά μισόκλαιγε συνέχεια, «δέν τόν σκοτώσαμε ἐμεῖς, κουμπάρε» τραύλιζε, καί ἀναφερόταν στή δολοφονία τοῦ Ἀριγκόνι, πού συντάραξε τή Θεσσαλονίκη, λίγο πρὶν τόν πόλεμο. Εἶχε ἀπομείνει μόνος κι ἔρημος – ὁ σύντροφός του εἶχε πεθάνει στήν κατοχή. Καμιά φορά τολμοῦσε, «ἓνα τσιγάρο, κουμπάρακι». Ὑστερα πέθανε κι αὐτός, ξεχάστηκε.

νότανε, πού ἔμπλεξα; τέλος, πῆρε τό αὐτί του μιά γαλανομάτα πού ξεχώριζε, φάνανε στόν τρίτο γύρο κι ἐπιμένανε, καί τήν ἐκτιμοῦσε ὅτι «κάτι λέει», δίπλα του στεκόταν ἓνας φαλακρός, πού χαμογελοῦσε καί κουνοῦσε τά χεράκια του, στό ρυθμό τοῦ «ἄν παρήλθον...», πού τό τραγουδοῦσε τό κορίτσι, τούς κοιτοῦσε ὄλους μέ ἀγωνία, μά οἱ πῖό πολλοί τους τρώγανε, ἢ κατέβαζαν τό ἀλκοόλ· ξελασκάριζε τό λογικό τους, κυνηγοῦσε μισοπεθαμένα ὄραματα κρεβατοκάμαρας, ἴσως τολμηρές μοιχεῖες καί ἀνωμαλίες, κάποιοι σάν νά κάνανε νοήματα.

Τελικά τό πῆρε τό βραβεῖο ἢ γαλανομάτα καί ἀνάψανε τά μάγουλά της, ἔμοιαζε νά ἐκλαιγε καί νά γελοῦσε, στριμωχτήκαν γύρω της καί τή φιλοῦσανε, ἔσπρωξε κι ὁ Χρίστος ἔφτασε, εἶχε στό σαγόνι μιά ἐλιά, πού τή μεταμόρφωνε σέ νέα μέ μυστήριο, ἴσως μέ πνιγμένους πόθους ἢ αἰσθήματα μέ σύννεφα – καί κατακοκκίνισε ἀκόμη περισσότερο, σάν τῆς γέμισαν τήν ἀγκαλιά μέ ἄνθη καί τῆς δῶσαν τό ρολό μέ τό βραβεῖο καί ἀκούστηκε μιά βιόλα νά λιγώνεται – ἦταν πονηρός ὁ κάτοχός της – κι ἓνας ἄλλος νά ἀναστενάξει φωναχτά, νά τόν ἀκούσουν, καί τούς πῆρε μιά πλημμύρα ἀπό γέλια καί χειροκροτήματα. Ἄλλά ὁ Χρίστος εἶπε «φτάνει τόσο ἢ παράσταση», πῆγε δίπλα της καί τῆς μιλοῦσε, εἶπε «Ἀμαλία», πού τούς ἄκουσε νά τή φωνάζουν καί νά τήν ἐπευφημοῦν, εἶπε «Ἀμαλία», καί τόν κοιτάζε γεμάτη ἐκπλήξη, εἶχε κάτι μάτια πού πανικοβάλλονταν, θ' ἀποροῦσε, πῶς τόν ξέρω; μά παρ' ὅλο τοῦτο, πῆρε μιά φωτογραφία, μέ τά χίλια ζόρια, γιά νά τήν προβάλουνε. Καί δέ θά μπορούσε νά τό ἐξηγήσει τό κορίτσι (πού σέ λίγο ἔγινε τό ἐπίκεντρο) πῶς ἀργά τή νύχτα βρέθηκαν καί περπατοῦσανε μαζί, νά τῆς λέει ἐκεῖνος γιά τά τόσα τῆς βραδιάς καί νά γελοῦνε, μέσ στους ἔρημους τούς δρόμους καί νά τή ρωτάει κάποια ὦρα: ἦταν μόνη; ζοῦσε μόνη; – «ὄχι», εἶπε κοκκινίζοντας – «τότε σᾶς ξεχάσανε ἢ σᾶς προδῶσαν» – καί ξανά κοκκίνισε ἐκείνη. Καί πῖό πέρα τοῦ ἐξομολογήθηκε, «κάθομαι στό μαῦρο δέντρο», λές καί ἔλεγε στό Λευκό Πύργο ἢ στ' ἀνάκτορα· καί γελᾶσανε κι οἱ δύο.

Καί σκεφτότανε ο Χρίστος, ίσως νά 'ναι καί χαζούλα, μά δέν ἦτανε, γιατί ὄντως κάθονταν στό «μαῦρο δέντρο», μιά παλιά ταβέρνα, κάπου δίπλα βρισκόνταν τό σπίτι της, ὅπου μπήκε, εἶπε «καληνύχτα» καί ἀμπάρωσε. Κι ἔμεινε ἐκεῖνος σάν μετέωρος, μέ τόν κρότο τῆς ἀμπάρας τυπωμένο λίγο στό μυαλό του, καί κατόπι σάν ν' ἀκούστηκε νά κλαίει μιά γυναίκα – μέσ στό ἀμπαρωμένο σπίτι – ἤ καί νά γελοῦσε. Μά τήν ἴδια ὥρα στάξανε δυό στάλες μέσ στά μάτια του, κι ὕστερα στό μέτωπο καί στήν παλάμη πού τήν ἄπλωσε, ἀπό πάνω πρέπει νά κρεμότανε τό μαῦρο σύννεφο, πάνω ἀπ' τό μαῦρο δέντρο. Καί ξεκίνησε νά φύγει μήπως ἔπιανε ἡ μπόρα, ὅπως τό συνηθίζε: εἶχαν σταματήσει καί τά κλάματα ἀπ' τό σπίτι, ἴσως τά φαντάστηκε, τώρα πέφτανε πυκνές σταγόνες καί σκεφτόταν, θά χαλάσει τό κοστούμι μου. Καί τήν ἄλλη μέρα μελετοῦσε τή φωτογραφία της, πού δέν εἶχε γαλανά τά μάτια, μά διακρινόταν ἡ μικρή ἐλιά, κάτι σάν ἐρωτικό στολίδι στό πηγούνι – ὅπου ἦρθε δίπλα του ὁ Περβατάς, εἶπε «τί καλό κομμάτι» καί τοῦ γέλασε, λέγαν ὅτι οἱ γυναῖκες ἦτανε ἡ πείρα του (μιά βραδιά τούς ἦρθε ξεσκισμένος καί δαρμένος, μά κοκορευότανε «ὁ σύζυγος»), κουβαλοῦσε κάτι ἀπ' τήν εὐωδιά τους. Καί συλλογιζότανε ὁ Χρίστος, εἶμαι κιόλας εἴκοσι πέντε καί δέν εἶδα μιά γυναίκα δίχως ροῦχα, σκέφτονταν: γυμνή, τότε σάν νά ἀναστέναξε, πῆγε τά χαρτιά του, τή φωτογραφία στόν ἀρχισυντάκτη, χαμογέλασε ὁ δάσκαλος μέ νόημα καί τοῦ εἶπε «μάζεψέ το στό μισό» – πού τόν ἔκανε νά βρίσει ἀπό μέσα του. Ἦταν μιά βαρυθυμιά, τά νεῦρα, ἡ ἀπογοήτευση, καί τή ρούφηξε μέχρι τό τέλος, σάν πικρό καφέ, εἶπε «ἴσως ἂν ξαναπερνοῦσα ἀπ' τό μαῦρο δέντρο...», εἶδε πού στολίζονταν ὁ Περβατάς, χτένιζε μέ πάθος τά μαλλιά του, ἴσως προετοιμαζε μιά εἰσβολή – ἔσκυψε καί ἔγραφε καί καταριόταν.

Γιάννης

ΟΝΤΩΣ ΠΡΕΠΕΙ νά «ἔχει ὁ διάβολος πολλά ποδάρια», εἶπαν οἱ γειτόνοι, πού δέ θά μπορούσαν πάντως νά ὀρκιστοῦν, πώς τόν διάβολο τόν λέγαν Γιάννη ἢ πώς ἦταν νεαρός καλοθρεμμένος μ' ἄσπρα (ὡς ἐπί τό πλεῖστον) ροῦχα, μιά κι ἡ γνωριμία ἦταν τοῦ καλοκαιριοῦ. Καί πληθύναν οἱ κουβέντες ξεχειλίσανε, πώς ἐκεῖνο τό ἀρχοντόπουλο πού ζοῦσε μόνο, πού τούς ἔπесе ἀνάμεσά τους ξαφνικά, ἄρεζε, πολύ, παράξενες παρέες, πού δέν ἦταν πάντα μέ γυναῖκες ἢ μέ συνομήλικους. Τά ὑποπτευόταν ὅλ' αὐτά ὁ Γιάννης – ἢ καί τά φαντάζονταν – βλέποντας τά μάτια τῶν γειτόνων ἢ διαβάζοντας εἰρωνικά χαμόγελα, περισσότερα τῶν κοριτσιῶν, ἀλλά κάποια μέρα καί τοῦ γεροντοπαλικάρου, βρέθηκαν τό σούρουπο στόν ἴδιο δρόμο, ὁ μέγανος κοίταξε σάν νά γελοῦσε, σάν καί νά τόν γνώριζε, τέλος μπήκε σ' ἕναν κῆπο πού τόν κλειδῶσε, χάθηκε στό ἀρχοντικό του. Ζοῦσε μόνος, στήν ἐπάνω πόλη, εἶχε ἕναν κῆπο ὅλο τριανταφυλλιές, καί στήν ἔξω πόρτα τό ἀγιόκλημα, κόκκινους μπερντέδες στά παράθυρα, καί κυκλοφοροῦσε θρύλος μέσ στόν τουρκομαχαλά, ὅτι τό 'χε σάν παλάτι στολισμένο, ὅλο λάμπες ἀκριβές κι ἄλλα πολύτιμα. Κι εἶπε ὁ Γιάννης «κάποτε θά μῶ» (μόλις εἶχε μάθει γιά τό γέρο) πρέπει νά 'χει ἀναπαυτικούς σοφράδες, ἄγνωστα ποτά, γλυκίσματα – ἴδιος ὁ

ἀπωλεσθείς παράδεισος χαμένος, κλειδωμένος αλλά όχι ἀκατήρητος.

Καί περπάτησαν τὰ πόδια τοῦ διαβόλου· μόνο πού περιπλανήθηκαν καί κλώσανε, πού χαθήκαν ἢ ἀνακαλύφανε σοκάκια, εὐωδιές πρωτόγνωρες, κάτω ἀπό θυμωμένα δέντρα ἀναμαλλιασμένα, κλώσανε σχεδόν μονάχα τους τό σούρουπο, λές καί εἶχε ἐγκαταλειφθεῖ ὁ μαχαλάς περίεργα, πώς κλειστήκαν ὅλοι μέσα ἐξεπίτηδες καί εἶπαν ἄσ' τον νά χαθεῖ· ἴσως τόν φοβόνταν ὅτι ἦταν ξένος καί παράταιρος, δέ μυρίζαν οἱ ἰδρώτες του, δέν τούς γνωρίζαν, παρά μόνο μιά λεβάντα μέσα ἀπό τὰ σγουρά μαλλιά ἢ κι ἀπό τὰ χεῖλη πού παγώνανε μισάνοιχτα, πού δέν τούς μιλοῦσε, δέν τούς εὐχόνταν οὔτε καλημέρα οὔτε καληνύχτα, σάν καί νά 'ταν ἀπανωπιασμένο ἢ καί ἀλλο τό ὁμορφο παιδάριο, κάτι πού δέν ταίριαζε στό δρόμο τους ἢ στή ζωή τους. Καί περπάτησε σάν τόν χαμένο, μόνο πού στό τέλος (ἀπό τύχη;) βρῆκε τή θεόρατη τήν πόρτα, πού ἦταν ὅλη σίδερο, μαντέμι, καί ἀπόρθητη, καί κρατοῦσε κλειδωμένο τόν ἀνθῶνα, τὰ ἀνατολίτικα γλυκίσματα, τὰ μυστικά. Χούφτωσε τὰ σίδερα, τὰ μάνταλα, τήν ἀλυσίδα, κι εἶπε ἀπό μέσα του, μέ πείσμα, τό θεό σας. Καί κατόπι εἶδε τό κουμπί ἀπ' τό κουδούνι, ὀλοκόκκινο, σκέφτηκε νά τό πατήσω νά τρομάξουν, νά μέ δοῦν σάν χάροντα — μόλο πού ἦταν ἄσπρο σάν τό χιόνι τό πουκάμισο, μ' ἀνοιχτούς γιακάδες καί μέ τό χρυσό σταυρό.

Μά μετάνιωσε κι ἀπομακρύνθηκε, καί ξανάπιασε τήν περιπλάνηση, γεύτηκε τό καλντερίμι, τό κροτάλισμα τῶν τακουγιῶν του, κάποιες εὐωδιές ἢ τσίκνες ἀπό μαγειρέματα ἀόρατα, πάνω ἕνας κόσμος ἀπό δέντρα πού διαλαοῦσε τήν ἀνθοφορία του. Ἦταν νύχτα, ἦταν μόνος, θά μπορούσε καί νά τραγουδήσει ἢ νά στήσει τό χορό νά λιγωθεῖ, πού τό ἐνιωθε σάν δίψα καί τ' ἀποζητοῦσε μέσ στήν περιπλάνηση. Κάποια ὥρα ἄκουσε σάν ψίθυρο κάποιον πού τραγουδαγε δειλά, ὅμως μέ βαθύ μεράκι, πού περνοῦσε καί τούς τοίχους καί τίς γρίλιες καί τίς διαπότιζε, ἴσως καί μιά κάτασπρη κουρτίνα ἀπό κεντημένα ἄνθη κι ἀμφορεῖς. Καί τόν βάρυνε ἢ μοναξιά του πῶς

πολύ, αἰσθανόταν περπατῶ γιά νά βρῶ ἄνθρωπο, κάποια συντροφιά νά μοῦ ταίριαζει — γιατί εἶχε πιά ταφεῖ ὁ τραπεζίτης κι ἦτανε σωρός τό χῶμα ἀδιαπέραστος καί μιά πέτρα πού δέ γίνονταν νά τήν περάσεις, παρά μόνο νά τήν αἰσθανθεῖς ὀλόδροση στό μάγουλο, νά τή βρέξεις μέ τὰ ἀναφιλητά σου· ὅλα μάταια καί πόνος.

Καί δέ θά κουράζονταν νά περπατᾶ, ἔκλωθε σοκάκια καί στενά ἀπρόσμενα, ὑποψιαζόταν πώς γυροῦσε σέ παρόμοια τόπια ἢ φυτά τῆς ἴδιας μυρουδιάς, κι ἀπ' αὐτόν τόν ἔρημο τόν κόσμο βρέθηκε, σάν ἀπό θαῦμα, νά τόν πλησιάζει μιά γυναίκα, πῶς πολύ ἕνα γαλάζιο φόρεμα, μιά χυμένη φουστα στή μισή τή γάμπα καί στό χέρι ἕνα μαντίλι πού τό ἔφερνε μαριόλικα στό πρόσωπο, λές καί ἤθελε νά τοῦ τό κρύψει. Ὅμως φώτιζαν καυτά τὰ μάτια ὅταν τόν πλησίασαν, στυλωθήκαν ξαφνιασμένα μέσα στά δικά του, μέ μιά σπίθα ἀπό νιάτα, κι ὕστερα κρυφτήκαν ἀπ' τίς βλεφαρίδες· πέταξε μαζί μέ τό φουστάνι της κι ἔμεινε μιά εὐωδιά ἀπό σαπούνη. Κοντοστάθηκε ὁ Γιάννης, εἶχε μιά παράξενη προαίσθηση, ξέχασε τήν περιπλάνησή του, γύρισε τήν εἶδε πού σβηνόταν στό σκοτάδι, καί λαχτάρησε ἡ καρδιά του, νά τήν ξαναδῶ — μήπως κι ἐπαληθευτεῖ ἡ διαβολιά του. Καί περπάτησε στά βήματά της, πού γινόντανε πῶς γρήγορα, λές καί πάσχιζε νά ἐξαφανιστεῖ ἢ πῶς φοβόταν — κι εἶπε ὁ Γιάννης, νά πού τό φαντάστηκε, γιατί ἔφτασε στήν πόρτα τό κορίτσι κι ἔπιασε τὰ σίδερα, πρέπει νά δοκιμάζε ν' ἀνοίξει, μά εἰς μάτην, καί τήν ἄλλη τή στιγμή εἶδε ὁ Γιάννης τό μαντίλι καί τό χέρι νά ὑψωνονται, ἐνίωσε ὅτι θριαμβεῦε, προφήτευε — θά χτυποῦσε τό κουδούνι. Στάθηκε ἀμίλητος, ἀκίνητος, καί μετάνιωσε, τήν τρομάξα, θά ἤθελε νά τῆς τό πεί καί νά τήν ἠσυχάσει, νά τῆς ἐκμυστηρευτεῖ ὅτι νοιαζόταν μόνο γιά τή μαντική του δύναμη ἢ τήν προαίσθηση, ὅμως ἔβλεπε μονάχα πλάτη, τὰ κοντά της τὰ μαλλιά, δύο πόδια καλοκαμωμένα καί μπροστά της ἡ γνωστή αὐλόπορτα, ἀπό πίσω φουντωμένοι θάμνοι καί τό πάλλευκο ἀγιόκλημα, ἕνα περιβόλι πού δέν εἶχε μυρουδιά — ἢ πού δέν τήν πρόσεχε ὁ Γιάννης. Γιατί μόνο ἀναρωτιόταν, τί νά κρύβει

τούτη ή πόρτα κι ή ώραία άγνωστη; όπου όλο κι όλο ήξερε τό βλέμμα της, μιά ιδέα άπ' τόν πανικό της.

Κάτι του ψιθύρισε, νά φύγεις, κι ήταν οί καλοί του τρόποι άποξεχασμένοι, όσα του 'χε μάθει ή μητέρα πρίν πεθάνει, πρίν νά μείνει μόνος μέ τίς άδερφές του και μέ τόν πατέρα του, πού θά του 'λεγαν, νά φύγεις, γιατί δέ θά βρισκαν πώς ύπήρχε ή κατάλληλη κοπέλα γιά τό Γιάννη τους, πού ήτανε τό στερνοπαίδι και τόν παίζανε τά δύο κορίτσια σάν τήν κούκλα τους, του περνούσαν κορδελάκια στά μαλλιά, στά χέρια και τόν γέμιζαν φιλία· δέ θά βρισκαν ούτε τούτη σάν κατάλληλη, ιδιαίτερα έτούτη πού του ήταν άγνωστη, ίσως μιά γυναίκα μέ μυστήριο, μέ τό άσπρο της μαντίλι γιά προπέτασμα, πού ξαναπατούσε τό κουδούνι, ίσως τώρα πίο έπίμονα. Μά δέ φεύγανε τά πόδια του, λές και είχαν μιά ψυχή άμφίβολη, πού καρδοκούσε, κοίταζε, πού μπορεί και νά κατηγορούσε, τόση περιέργεια, πού θά ένοχλούσε τό γαλάζιο φόρεμα, τό αίωρούμενο μαντίλι. Έμεινε εκεί μαρμαρωμένος, είπε, τώρα πήρε τήν κακή ιδέα, από μέσα του, ένιωσε νά κοκκινίζει· κι ίσως νά 'μεναν εκεί άναποφάσιστοι, παγωμένοι ή και μαγεμένοι — αλλά κάτι σάλειψε στήν πόρτα, σάν μιά ζωγραφιά πίσω άπ' τά σίδερα, κάτι πού 'χε χίλιες προφυλάξεις. Καί ξεχώρισε ό Γιάννης τό μυστηριώδη γέροντα, πού πλησίασε τήν κοίταξε — και πού είδε σίγουρα κι εκείνον, όπως ήτανε μιά παρουσία κάτασπρη, λές και τά 'χε φορεμένα έξεπίτηδες, νά χωρίζει στό σκοτάδι σάν μιά άνοιχτή πληγή του, ένα άσπρο έλκος, ή μιά άπειλή. Έμοιαζε νά στάθηκε ό γέρος δίβουλος, πίο πολύ τό αισθανότανε ό Γιάννης, όμως πήρε τό αύτί του ψίθυρο κι ύστερα ρωτούσε ή κοπέλα «πότε;» κι έπειτα μιά λέξη σφύριγμα, πού φοβήθηκε εκείνη κι είπε «νά μέ συχωρείτε» δυνατά.

Κι έληξε ή σκηνή του αδιάκριτου, χάθηκε ό γέρος μέσα στό σκοτάδι ή στους θάμνους, και άπομακρύνθηκε εκείνη, λές και είχε κάνει λάθος τή διεύθυνση, τό πρόσωπο — κι έτσι δικαιολογιόταν κι ή συγγνώμη. Καί συλλογιζότανε ό Γιάννης, όλα είναι δυνατά, τό νά δένεσαι παράλογα μέ κάποιον

άλλον, νά του εκτιμάς χαρίσματα, νά τόν βλέπεις νύχτα, στά κρυφά, νά 'σαι τρυφερός μαζί του, νά ξαπλώνεις μέσα στις άνέσεις στά γεράματα, κι ένα βράδυ νά τόν βρίσκεις μέ σκισμένο τό κρανίο, ένα κατακόκκινο συμβάν, μιά φρίκη, και νά φεύγεις άπ' τήν πίσω πόρτα, μόλο πού δέν είσαι ό φονιάς — αλλά, όσο νά 'ναι, ύποπτος. Άρα τίποτε δέ φαίνεται παράξενο, ούτε ότι μιά κοπέλα έρχεται τό βράδυ στήν κλειστή έξώπορτα, τό πού φεύγει σάν κυνηγημένη, δαμασμένη ή υπάκουη — ή πού θά προσμένει ν' άπομακρυνθει εκείνος, τό αδιάκριτο παιδάριο, νά ξαναγυρίσει νά ξαναχτυπήσει. «Θά μπορούσα νά τούς έστηνα παγίδα», είπε φωναχτά ό Γιάννης και τόν τρόμαξε ή φωνή του.

«Όμως δέν πονάς τά ζώα, ασυλλόγιστε», τό θυμόταν πού τόν μάλωνε ό σκοτωμένος, τότε πού είχε πιά πεθάνει ή μητέρα, δέν του είχε μείνει άλλος γιά παρηγοριά, νά κουρνιάσει ή νά χαϊδευτεί. «Τά πονάω», είπε σάν ν' άπολογιόταν, «τά πονάω, όμως μέ κουράζουνε». Γιατί είχε ένα σκύλο ό πατέρας και τόν πρόσταζε νά τόν ταΐζει, νά τόν βγάξει βόλτα κι ήταν ένας τρόμος νά τόν βλέπεις νά χιμάει, νά γαβγίζει, νά φωνάζουνε οί ξένοι άλαφιασμένοι — «ούτε γώ τά συμπαθάω τά σκυλιά», παραδέχονταν ό τρυφερός του φίλος, πού άγκάλιαζε συνέχεια τίς γάτες και τίς έσφιγγε στά στήθια του ύστερικά. Κι όταν βγήκε ό λόγος πώς τόν βρήκαν σκοτωμένο, είχαν εξαφανιστεί οί γάτες και τίς ψάχνανε στά γύφτικα· όμως ήταν ψέμα ή και φήμη, όπως τόσα άλλα πού θρυλούσανε, πού τά διάβαζε μέ πυρετό στόν τύπο, μέχρι πού δηλώσανε «οί γύφτοι» και τά κόψαν όλα σάν μαχαίρι. Τότε ήταν πού 'ρθε ό Γιάννης κι έπιασε δωμάτιο, έφυγε άπ' τό σπίτι σάν κυνηγημένος, είπε στους δικούς του «πρέπει ν' άπομονωθώ» — και τό καταλάβαν όλοι ή τό βρήκαν φυσικό· κι άποφάνθηκε ό πατέρας «πίο καλά μακριά μας, νά ξεπλύνουμε τίς άσωτίες». Βρήκε ένα όλοκάθαρο δωμάτιο και μιά λιγομίλητη γυναίκα, πού, θαρρείς, δέν έβλεπε, ούτε ρωτούσε· θά 'λεγες πώς δέν άνάσαινε ή πώς πετούσε. Ήταν μ' ένα σιδερένιο κρεβατάκι, τό τραπέζι και δύο φαθωτές καρέκλες και στόν άλλον τοίχο

μιά παλιά ντουλάπα μέ φτωχό καθρέφτη – και του ύποσχέθηκε «θά καθαρίζω, θά 'ναι σάν άρχοντικό», πού τόν είδε μοσχαναθρεμμένο, μέ μεταξωτά πουκάμισα. Κι ούτε πού τόν ρώτησε τί ζήταγε στό φτωχικό της, ήταν πάντα της άμίλητη, μέ τό βλέμμα σκοτωμένο.

Θά μπορούσε νά τούς έστηνε παγίδα, και τό ξανασκέφτηκε και χωρίς νά ντρέπεται ή νά διστάζει, βρήκε μιά γωνιά στόν ίσκιο – πού δέ θά τόν έβλεπαν – κι είπε, θά τούς πιάσω, από μέσα του. Μά υπάρχουν άμαρτίες κι άμαρτίες συλλογίστηκε, οί δικές του δέν περνούσαν άπ' τήν τρύπα τής θελόνας, ίσως ούτε κι άπ' τή σιδερόπορτα, δέν τίς συχωρούσε ό πατέρας, κι ούτε στάθηκε παρηγοριά πού τό ξανάδε – όπως τό περίμενε – τό γαλάζιο εκείνο τό κορίτσι πού έρχότανε σέ λίγο, έβλεπ' ένα γύρο του φιλύποπτα και στό τέλος άρπαζότανε στά σίδερα. Και μετάνιωσε πού έπαιζε παιχνίδι, είπε «θά 'χει ανάγκη», μάλλον από χρήματα ή κάτι άλλο, ούτε σκέφτηκε καθόλου νά φανερωθεί, παρά κράτησε και τήν άναπνοή του, μόλο πού ξανάδε νά εμφανίζεται ό γέρος, νά παραμερίζουνε τά σίδερα, νά τρυπώνει τό γαλάζιο φόρεμα, και νά τούς ρουφάει τό σκοτάδι, ό νυχτερινός ό κήπος και βαριόταν τό παιδάριο, σκέφτηκε, τί άνοστιά!

Κι όλα μείνανε στά σκοτεινά, λές και λείπανε από τό σπίτι ή πώς ζούσαν μιά ζωή άλλιώςτικη, δίχως γέλια, δίχως όμιλίες, σκοτεινά και τά παράθυρα κι οί χαραμάδες. Και άπόρησε ό Γιάννης, λές νά έχει γάτες, νά τίς παίρνει άγκαλιά; μά δέ φάνηκε ψυχή στά γύρω. Άπό πάνω πιά κρεμόντανε τά άστρα, παίζαν τό μοναχικό παιχνίδι τους, σάν νά άπειλούσαν, ίσως και νά σθήσουμε – μόνο πού δέν ξεγελιότανε ό Γιάννης, σκέφτονταν είναι παράξενα και άνοστα, έμενε μέσ στη σκιά του δίδουλος, τέλος έτρεχε στη σιδερένια πύλη, έφαχνε τήν κλειδαριά, έβλεπε πώς ήτανε δεμένη και χτυπούσε όλο πείσμα τό κουδούνι – σήμανε μέ ασυλλόγιστη άναίδεια, για πολλή ώρα. Μά δέν του άπάντησε κανείς, ούτε πού ξεμύτισε ή φώναξε: «για φαντάσου και νά βάζανε κουδούνι σ' έναν τάφο», μονολόγησε, όμως ήτανε μιά τρέλα όλα τούτα,

τό κουφό τό σπίτι, τό δικό του φέρσιμο ή τό μυστικό τους πού τό κρύβανε καλά, πού ίσως νά 'ταν ένα φόρεμα γαλάζιο άφημένο στην κρεμάστρα ή και πεταμένο χάμω, ίσως τό μαντίλι άφημένο στην καρέκλα κι ένας μεταμφιεσμένος γέρος, όπως δείχνανε στό σινεμά, και τρομάζαν οί γυναίκες, «δέ θά ξαναπάμε» λέγανε, πού μπορεί νά έβγαине ό καπετάν βρικόλακας ή και ένας γέρος μέ άδυναμίες. Και ύποσχέθηκε στόν εαυτό του ότι τήν επαύριο θά πήγαινε στά μνήματα, αναλογιζόταν ότι είχε φτάσει ή εποχή μέ τά χρυσάνθεμα, είπε «νά 'χα κάποιον νά 'ρθει στό δωμάτιο», ίσως θά 'σβηναν τά φώτα κι ούτε θ' άνοιγαν, όσο και νά τούς χτυπούσαν.

Ξάφνου άκούστηκε νά λένε «παίξε, ρέ σύ Μήτσο, ένα σέρβικο», και εκείνος πού τόν λέγαν Μήτσο κι έμενε άθέατος, γέμιζε τό νυχτωμένο δρόμο μέ τήν κλάψα τής άρμόνικας. Και ξαναθυμόταν πώς τή μέρα πού τόν άνακρίναν για τό φόνο, τ' ανακάτωνε άθέλγητα, «ίσως ήταν μουσικοί ή ζουρντζήδες» είχε πει – μά «μπορεί και γύφτοι», προτιμούσε ό ανακριτής. Τώρα, κλείνοντας τά μάτια, σάν νά τόν τριβέλιζε ό σέρβικος, θά σκεφτόταν ποιά νά ήταν ή αίτία του κακού, και θυμόταν τό σκισμένο του κρανίο, έναν κόσμο αίμα, πού ένα μέρος του θά 'χε χαθεί, θά τό είχε πάρει ό φονιάς επάνω του και θά βογκούσε, θά τό καταριόταν, θά τό έπλενε. Έκει πάνω βρήκε πάτημα και ό ανακριτής, κι είπε «άποκλείεται» για τό παιδάριο, πού είχε κάτασπρα τά ρούχα κι άπαστράπτοντα σταυρό – και έτσι γλίτωσε.

Πάντως στάθηκε βαθιά ή κρίση, συγκλονίστηκε ή οικογένεια κι είπε ό πατέρας «τόν άποκληρώνω», πού μπορεί και νά μή σήμαινε ότι θά πέθαινε ό Γιάννης, και κατέφυγε στην πάνω πόλη, στό φτωχό δωμάτιο και στους περίπατους. «Έμοιαζε νά κρύφτηκε, νά θάφτηκε» έτσι λέγανε οί άδερφές του πού τόν αγαπούσαν, κλαίγαν και εκλιπαρούσαν τόν πατέρα, και φυλάγανε τό χαρτζιλίκι – ίσως νά του χρειαζότανε του κακομαθημένου. Όμως πείσμως κι ό Γιάννης και παρίστανε τόν αυτοτιμωρούμενο, τόσο πού πληθαίνανε τά κλάματα των κοριτσιών, πού άναζητούσαν και δέ βρισκανε τόν

ἀδερφό τους· φοβηθήκανε «μὴν κάνει καμιά τρέλα» πού δὲν ἦταν ἀσυνήθιστος ὁ ἄτιμος – ἢ καὶ «ὁ ἀλήτης», ὅπως ξέσπαγε ὁ πατέρας. Κι εἶχανε νά λένε ὅλοι πὼς δὲν ἀνοίξε ξανά τὴ πόρτα τους, τοῦ πατρικοῦ τους· μόνο πού δὲ νοιάστηκαν νά μάθουν ἂν τὴ χτύπησε ὁ Γιάννης, ἂν τὴν καταδέχτηκε*.

Κι ἐξατμιζόταν τὸ ἄχτι μπρὸς στή σιδερένια πόρτα· ἦταν πάντοτε κουφὸ τὸ σπίτι, σκοτεινὸς ὁ κῆπος κι ὅλη ἡ γαλάζια ἱστορία. Σέρνονταν τὸ κλάμα τῆς ἀρμόνικας, ἔμοιαζε νά ῥχόταν καὶ νά κάθεται στή ράχη του, νά τοῦ ψιθυρίζει στό αὐτί του, φύγε· ἦταν μιά κουβέντα μὲ ἀγάπη καὶ χτυπήσαν μέσα στό χαμόσπιτο τὰ παλαμάκια κι εἶπε μιά φωνή σάν τὴ ροκάνα «νά πεθάνουνε οἱ ἄπιστες», πού ἴσως καὶ νά εἶχανε κρυφτεῖ μὲς στό σκοτάδι. Ὅμως ἦταν σκέτη φαντασία πού συνδύαζε τ' ἀταίριαστα· κι εἶπε τώρα μόνος του «νά φύγεις», ὅτι τέλειωνε ἡ περιπέτεια τῆς νύχτας, θά μπορούσε νά ξαπλώσει στό κρεβάτι του, νά χαρεῖ τ' ὀλόδροσο προσκέφαλο, τὴν εὐωδιά του, καὶ ἐκεῖ, χωρὶς νά διακόπτει τὸ σκοτάδι, νά τολμήσει τὴν κατάστρωση στό πρόβλημα, ν' ἀνοίξει τὸ φανταστικό τετράδιο, νά χαϊδέψει τὸ ἀποξεραμένο φύλλο, πού θά σήμαινε τὸ τέλος τοῦ παραμυθιοῦ ἢ τὴν ἀρχὴ τοῦ ὄνειρου, πὼς ζοῦσε τάχα ὁ καλὸς του φίλος καὶ τὸν χάρεινε, ὅτι τοῦ μιλοῦσε τρυφερά καὶ χαμηλόφωνα – γιὰ τὴ μητέρα, γιὰ τὰ ζῶα ἢ γιὰ τὸ γαλάζιο φόρεμα, πού τοῦ μπερδεύε τὸ πρόβλημα καὶ ἔλεγε ἡ λύση τὴν ἐπόμενη Δευτέρα, στό «Μοντέρν», στὰ τελευταῖα κι ὀλοσκοτεινά καθίσματα, ὅπου κάποια μέρα εἶδε δύο πού ξεβρακωθῆκαν καὶ τραβοῦσαν τὰ πουλιά τους. «Τὶ ἀηδία», εἶπε μπρὸς στή σιδερένια πόρτα· κι ἐννοοῦσε πιὸ πολὺ

* Γιὰ τὴ ζωὴ τοῦ Γ., ἐκείνης τῆς περιόδου, λέγονταν πολλὰ καὶ διάφορα. Μιά φήμη ὑποστήριζε πὼς τὸν ἔτρεφε ἕνας περιστασιακὸς νεκροθάφτης, πὼς τὸν περιμάζευε πότε πότε στό σπίτι του, ἢ τὸν βοηθοῦσε ἄλλοτρόπως. Ὅμως, ἄλλοι ὑποστήριζαν πὼς μιά γυναίκα, κάποια Α., ἦταν πού τὸν φιλοξενοῦσε κι ἴσως τὸν ταίιζε. Ὡστόσο, τίποτε δὲν εἶναι ἐξακριβωμένο κι ἴσως οἱ διαδόσεις νά ἐνισχύθηκαν ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ Γ. κράτησε κοντά του καὶ τὰ δύο αὐτὰ πρόσωπα σ' ὅλη του τὴ ζωὴ, μέχρι πού πέθανε.

τὸν ἑαυτό του, πού ἔρεπε καὶ σέρνονταν πρὸς τὰ χυδαῖα – «σάν γουρούνι κολυμπᾶς στή λάσπη» θά τὸν κάρφωνε ὁ πατέρας.

Καὶ κεῖ πάνω ἔστριψε νά φύγει, εἶδε στό ἀντικρινό παράθυρο μιά σιλουέτα, ἦταν μιά κατάμαυρη γυναίκα ἀλαλή· κι ἀνοίξε τὸ βῆμα σάν νά τρόμαξε, θυμήθηκε πού θάβαν τὴ μητέρα του, τίς μαυροφόρες, τὸ ἀνοίξε καὶ ἄρχισε νά τρέχει καὶ κατάλαβε πὼς ἐπαλλε ἡ ἔρημη καρδιά του. Καὶ τὸ τελευταῖο πράγμα πού θυμόταν, ἦταν ἡ ἀρμόνικα πού ἔσθηνε.